

Lumea și raționalitatea în „tâlcuirea” Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae

Pr. Conf. Dr. Ioan C. TEȘU

Părintele Profesor Dumitru Stăniloae este, în mod indubitabil, și precum o probează viața și opera sa, cel mai fecund și important teolog ortodox al veacului al XX-lea. Analiza sa îmbrățișează și acoperă toate domeniile de cercetare teologică, începând, cronologic, cu istoria Bisericii universale și a celei românești, și adâncindu-se în domeniile de vârf ale științei teologice: Spiritualitatea Ortodoxă: Ascetica și Mistica; în Teologia Dogmatică și Liturgică, fiecare dintre acestea cu delimitările și capitolele lor particulare.

Operele sale, fie că este vorba de manuale de teologie (*Spiritualitatea Ortodoxă*, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*), fie de traduceri (Hristu Andruțos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*; *Filocalia*, vol. I-XII, de opere fundamentale ale Sf. Grigorie Palama, ale Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Chiril al Alexandriei, Sf. Dionisie Areopagitul, Sf. Grigorie Teologul, pentru a le menționa pe unele dintre ele, care au influențat profund opera Părintelui Stăniloae), ori de studii, articole, note, însemnări, reflecții teologice sau comentarii ecumenice¹, pot fi socotite fundamentale pentru dezvoltarea domeniilor pe care le cercetează, adevărate sinteze, documente și monumente în care este cuprinsă și explicitată învățătura autentică ortodoxă, așa cum au păstrat-o și tâlcuit-o Sfinții Părinți ai Bisericii, timp de două milenii; întregiri creatoare ale gândirii patristice răsăritene.

Opera teologică realizată de Prea Cucernicia Sa are în centrul ei Persoana lui Hristos și persoana umană, aflate permanent într-un dialog viu, derulat în lume și în timp – opere ale iubirii infinite ale lui Dumnezeu.

În scrierile Părintelui Dumitru Stăniloae, aflăm bazele unei adevărate sinteze teologice: cosmologice, antropologice, hristologice, pnevmatologice, eclesiologice, care are două trăsături fundamentale: **fidelitatea** față de Revelația dumnezeiască și **spiritul creator**, în sensul cel mai înalt și fericit, nu de inovație sterilă și străină, ci de explorare și adâncire până la cele mai subtile nuanțe și exprimări.

¹ Vezi bibliografia sistematică în volumul *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Editura și tiparul Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993, p. 16-68.

O învățătură care nu este o creație personală, străină spiritului dreptmăritor, ci izvorăște tocmai din rădăcinile lui, din adâncile sale origini, și este explicitată omului contemporan, în limbajul și problematica lumii contemporane.

O sinteză născută din învățătura tradițională a Bisericii, așezată pe autoritatea izvoarelor curate ale Revelației creștine: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, pe experiența și scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii, luminători ai lumii. Învățătura de credință creștină cuprinsă în Sfânta Scriptură, formulată și proclamată în cadrul Sinoadelor ecumenice, de către Sfinții Părinți, inspirați și povățuiți de harul Duhului Sfânt, „Duhul Adevărului”.

Poate că aceasta constituie în fapt și unul dintre motivele atracției instrinseci a operei Părintelui Stăniloae: fidelitatea desăvârșită față de învățătura tradițională a Bisericii, dar în același timp actualitatea modului de valorificare a ei, în deplină receptivitate față de problemele lumii și ale omului contemporan; redescoperirea izvoarelor prime ale credinței creștine și noutatea abordării; atotcuprinderea și profunzimea explorării; împletirea cunoștințelor teologice cu datele progresului uman și ale științelor contemporane; profunzimea și creativitatea, toate acestea îmbrăcate într-un limbaj de o claritate și un farmec duhovnicesc deosebit.

Sinteza realizată de Părintele Dumitru Stăniloae nu este o receptare mecanică și monotona a unor teme creștine, ci o explorare creatoare a lor. Ea are aspectul unui grandios edificiu teologic și spiritual, așezat pe învățătura creștină a Bisericii celei Una, dar înălțându-se organic spre culmile desăvârșirii creștine, ale îndumnezeirii omului, atât de frumos cântate în scrisul său.

Aproape că nu există domeniu al teologiei ortodoxe pe care să nu-l fi explorat până la cele mai subtile nuanțe și pătrunzătoare detalii „patriarhul teologiei românești”. Nu este nici o exagerare în a spune că Părintele Dumitru Stăniloae, prin reflecțiile sale teologice, îmbogățește o tradiție dogmatică învechită și închistată în formule canonice vechi sau corectează o viziune doctrinară scolastică, la fel de periculoasă prin lipsa ei de duh, de simțire, a celor predate *ex cathedra*. Este mai degrabă un îndemn la a descoperi și valorifica gândirea „inspirată” a celui mai important teolog ortodox al veacului al XX-lea, izvor al progresului dogmatic și teologic ortodox contemporan. În măsura în care nu va fi ignorată sau uitată între filele unor lucrări și în rafturile unor biblioteci, opera monumentală a Părintelui Stăniloae își va dovedi valoarea și actualitatea ei teologică și, am putea spune, predictică.

Scrierile Părintelui Stăniloae, de mare profunzime și expresivitate, limpezime și subtilitate, analizează în largi și pătrunzătoare detalii temele centrale ale vieții creștine și ale teologiei ortodoxe, ale vieții Bisericii și ale mișcărilor sufletului omenesc și românesc. Reflecțiile privind spiritualitatea poporului român se îmbină în modul cel mai înalt cu largile considerații privind istoria generală a Bisericii creștine. Dogma se întregeste în cult, adevărul se explicitează în experiența duhovnicească, în evlavie, *theoria* se împlinește în *theologie*.

Dumnezeu, lumea, omul, istoria, viața și desăvârșirea, cunoașterea și unirea îndumnezeitoare constituie temele centrale ale scrierilor sale. O teologie a iubirii, izvorând din iubire, din iubirea suprafirească a lui Dumnezeu, și îmbrățișând întreaga existență, o teologie a darului și a dialogului cu Dăruitorul, a sensului ultim și mântuitor al vieții.

Vom încerca, în cele ce urmează, să surprindem câteva din coordonatele esențiale ale „teologiei lumii”² sau a creației, așa cum se desprind ele din lucrările fundamentale ale teologului român.

„Taina lumii” sau apofatismul creației

Ideea de la care pornește Părintele Profesor Dumitru Stăniloae, în considerațiile sale referitoare la creație, este aceea că lumea reprezintă pentru cunoașterea umană o mare taină.

Caracterul tainic al ei derivă din faptul că ea este opera unei Ființe supreme infinite și că vocația sau ținta lumii este aceea de a „pătimi îndumnezeirea”, prin intermediul omului – și acesta „taină negrăită”, dând permanent mărturie despre perfecțiunea dumnezeiască.

Or, în urcușul spre această țintă – participarea la dumnezeire – atât omul, cât și lumea se află într-o epectază, într-un urcuș continuu, care nu se încheie niciodată, nici măcar în lumea și în viața viitoare. Iar acest dinamism permanent face imposibil de epuizat taina lumii și a omului.

Pe de altă parte, ea este operă a iubirii lui Dumnezeu, iar iubirea este inexprimabilă, inefabilă, este imposibil de cuprins în formule precise, exacte. Adevărata iubire se trăiește, nu se teoretizează.

Lumea a fost creată pentru om. Ea se împlinește și se desăvârșește prin om. Omul, la rândul său este o taină infinită. Creat după chipul Creatorului, omul tinde să actualizeze acest chip divin din ființa sa și să-l desăvârșească în deplina asemănare cu Părintele său ceresc, iar acest proces spiritual face imposibil de descris în ultime detalii taina vieții umane și a lumii în care ea se desfășoară.

Dacă Părintele Stăniloae a vorbit despre apofatismul cunoașterii teologice, despre apofatismul antropologic, aflăm în scrierile sale referiri și la un apofatism al creației³, al lumii materiale și mai ales spirituale. Dacă apofatismul lumii materiale este unul de o mai scăzută intensitate, apofatismul lumii spirituale, care străbate lumea materială și îi dă sens, este unul de „sporită intensitate”.

Este o taină modul creării lumii, după cum ascuns este și sfârșitul ei. Este o taină tot ceea ce se întâmplă în ea, începând cu procesele naturale, fizice, biologice și culminând în caracterul elaborat al vieții spirituale. Totul în lume

² Vezi lucrările mai recente, unele publicate în limba română: Pr. Prof. Dr. Ion Bria, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Stăniloae*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994; Maciej Bielawski, *Părintele Stăniloae, o viziune filocalică despre lume*, traducere și cuvânt înainte: Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998; Marc-Antoine Costa de Beuaregard, *Le Cosmos et la Croix*, în volumul *Dumitru Stăniloae: Tradition and Modernity in Theology*. Edited by Lucian Turcescu, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Palm Beach, Portland, 2002; Nicolae Moșoiu, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, ediția a II-a, Ed. Paralela 45, 2002; Silviu Eugen Rogobete, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Polirom, 2001.

³ Vezi Maciej Bielawski, *op. cit.*, p. 211.

este o taină abisală, cunoscută numai de Creatorul ei. „Creațiunea însăși, spune Părintele Stăniloae, este un abis, un adânc fără fund pentru cunoașterea noastră, prin rațiunile și energiile tuturor componentelor ei, până la micimi la care nu putea ajunge; și prin combinarea într-un fel identică, în alt fel mereu nou a lor, datorită și intervențiilor umane sau folosirii lor mereu noi de oameni. Cine poate ști câte energii se mai ascund în cosmos ale cărui margini și a cărui complexitate nu le putem cunoaște și nu le cunoaște omul niciodată. Numai Dumnezeu le știe mărginirea, pentru că numai el le cunoaște în întregime. Omul nu poate cunoaște niciodată marginile mici și mari ale cosmosului, pentru că știința lui mereu mărginită nu va ajunge niciodată la sfârșit”⁴.

Din caracterul de taină al creației derivă și atitudinea față de ea. Atât în încercarea de cunoaștere a lumii, cât și în atitudinea duhovnicească față de ea, demersului rațional, cunoașterii științifice, discursive, trebuie să i se asocieze efortul duhovnicesc, ascetic, de descoperire a adâncilor ei înțeleșuri, a scopului ei în plan spiritual. Chiar și despre rațiunile dumnezeiești ale lucrurilor, omul nu are niciodată o cunoaștere totală și aceasta face din lume o taină și mai adâncă. Descoperirea acestor rațiuni ascunse ale lumii presupune un îndelungat și intens proces ascetic, este efectul unei intense lucrări de curățire de înțeleșurile pătimase ale celor materiale, o atitudine de discernământ, de folosire a lor potrivit acestor rațiuni înalte ale lor și în comuniune cu Dumnezeu – Creatorul lor și cu semenii. Însăși raționalitatea aceasta a lumii este tainică.

Calea de descoperire a caracterului tainic al lumii nu este explorarea și exploatarea potențelor și virtualităților aflate în lumea materială, ci adâncimea lor duhovnicească.

În centrul gândirii teologice sau axa acestei gândiri fidele tradiției și, în același timp creatoare a sale, se află Dumnezeu, omul și lumea, într-o relație de dialog și iubire. Dumnezeu vorbește omului prin lume – lucruri și oameni – iar lumii îi dă sens prin om – cununa și regele ei. Toate sunt ecouri ale acestei iubiri infinite dumnezeiești și mărturisesc despre Taina supraființială – Dumnezeu Unul în Ființă și întreit în Persoane.

Creația este, astfel, „o ambianță de taină, pentru toate cele din ea, mai ales că e înrădăcinată în Dumnezeu Cel infinit”⁵.

Lume și timp

Lumea are un început și va avea un sfârșit. Numai Dumnezeu este veșnic. Tot ceea ce există în afara Lui este supus categoriei temporale. Viața creștinului se

⁴ Nota 345, la Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imnele iubirii dumnezeiești*, în volumul Preot Prof. Acad. Dr. Dumitru Stăniloae, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991, p. 450.

⁵ Nota 690, la Sfinții Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*. Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990, p. 482.

desfășoară în timpul și spațiul lumii acesteia, premergătoare timpului și spațiului lumii și vieții viitoare.

Timpul, alături de lume, constituie dimensiuni fundamentale ale existenței umane, cadrul firesc al existenței personale. Mântuirea, îndumnezeirea prin har și lucrare se realizează în lume și în timp. Omul se desăvârșește pe măsura nevointelor sale ascetice de a se înduhovnici pe sine, de a pnevmatiza și transfigura, de a schimba la față materia, conducându-l spre „cerul nou și pământul nou” (II Petru 3, 13), din viața viitoare.

Părintele Dumitru Stăniloae surprinde acest mare adevăr creștin în cuvinte de o profunzime și de un farmec duhovnicesc deosebit. Definind timpul a fi „durata așteptării între bătaia Sa la poartă și fapta noastră de a o deschide”⁶, intervalul dintre bătaia lui Dumnezeu la poarta inimii noastre și dragostea noastră de a-I deschide, el arată marea responsabilitate ce-i revine omului în lucrarea de valorificare a timpului vieții sale pământeste.

Precum lumea, în lărgimea ei, este un dar dumnezeiesc, la fel și timpul, în toată intensitatea sa. El este un dar față de care omul are aceeași datorie de a-l fructifica. „Timpul, spune Părintele Stăniloae, e un dar al lui Dumnezeu, dar și o datorie de a-l umple cu fapte date Domnului, cu sârguința de a ne desăvârși. Nu trebuie să pierdem nici o clipă. Chiar dacă-l folosim întreg nu ne ajunge să împlinim toată datoria ce ne e dată odată cu el”⁷.

Omul trăiește în timp, având însă mereu deschisă perspectiva veșniciei, a unei veșnicii luminoase și fericite sau întunecoase și triste, pe măsura faptelor sale în timp. Se arată astfel că lumea, timpul și viața constituie dimensiunile în care omul își pregătește propria sa veșnicie.

Într-o notă amplă din *Filocalia*, tâlcuind cuvintele Avvei Dorotei, Părintele Stăniloae ne arată datoria creștinului de a nu risipi timpul, de a nu lăsa clipa să treacă în defavoarea și spre regretul duhovnicesc, o dată ce fiecare clipă este unică și cu valoare în planul eshatologiei. Creștinul nu trebuie să lase timpul să se scurgă plat, fără sens spiritual înalt, ci trebuie să se nevoiască să umple fiecare clipă de sens, prin cugetare la Dumnezeu și rugăciune neîncetată față de El, prin fapte și gânduri curate, să-l imprime de finalitate duhovnicească înaltă. Pierderea timpului este, pentru credința creștină, un motiv de mare îngrijorare. Pentru că, pierzând timpul, pierdem fericirea veșnică, risipim posibilitățile de a ne înveșnici în fericire.

În același timp, risipirea timpului, neconștientizarea valorii unice, irepetabile și ireversibile a clipei, slăbește puterile sufletului, devin prilej de păcat și osândă veșnică, expresie a împrăstierii, rătăcirii și vagabondării sufleteste, a uitării de sine, a destrămării vieții interioare. „Nici o oră, nici o clipă nu e ca alta, arată Părintele Stăniloae. Ce am putut face în ea, nu mai putem face în alta. Împrejurările s-au schimbat. Dezvoltarea noastră se face altfel, când am pierdut o clipă,

⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, ediția a II-a, Ed. IBMBOR, București, 1996, p. 130.

⁷ Nota 311, la Sfântul Ioan Scărarul, *Scara dumnezeiescului urcus*, în *Filocalia...*, volumul IX, Ed. IBMBOR, București, 1980, p. 163.

fără o bună lucrare. Nu numai timpul în general are o valoare absolută, ci fiecare clipă. Totuși, o mare pocăință ne poate reface. Dar când pierdem timpul cu gândul că ne vom reface printr-o pocăință ulterioară, ne obișnuim să lăsăm clipele să treacă mereu, așteptând altă clipă pentru pocăință, fără să mai avem puterea să folosim vreuna în acest scop. Pierderea timpului devine ea însăși o obișnuință. Ea nu e numai o chestiune exterioară, ci una interioară (...). Timpul pierdut lucrează împotriva noastră. E un vierme care crește”⁸.

Data fiind importanța fiecărei clipe, spiritualitatea ortodoxă a făcut din cugătarea la moarte o adevărată virtute, îndemnându-ne să cugetăm continuu la ceasul și la judecata de pe urmă. Astfel, vom învăța să socotim fiecare clipă a existenței noastre ca fiind ultima și vom căuta să o umplem de sens duhovnicesc, răscumpărând celelalte clipe risipite, pierdute, ale vieții.

Orice clipă poate fi cea din urmă, orice ceas poate fi ceasul de pe urmă al vieții noastre și de aceea trebuie să devină un ceas al trezirii noastre din moarte la viață⁹. „Timpul, spune Părintele Profesor, nu trebuie cheltuit nici în păcate, nici în deșert, ci pentru a face bine și pentru a înainta în desăvârșire, în apropierea de Dumnezeu și întreolaltă în eliberarea de robia patimilor despărțitoare, fără rost și fără orizont. Timpul trebuie folosit cu atât mai serios cu cât ni s-a apropiat de sfârșit, iar vrăjitorul e furios pe cei ce vede că-i vor scăpa, fiindcă au pornit pe calea care-i duce la viețuirea armonioasă și veșnică în Dumnezeu”¹⁰.

Fiecare clipă trebuie să fie o clipă a pocăinței, a ridicării și îndreptării, trebuie luată în serios, ca și când ar fi ultima. „Nu trebuie să păcătuim cu voia, spune Părintele Stăniloae, în nădejdea că vom avea timp în viitor pentru pocăință. Nu noi dispunem de timpul viitor, ci Dumnezeu. De aceea nu trebuie să căutăm să dispunem de timpul de față lucrând împotriva lui Dumnezeu, în nădejdea că ne va da alte clipe în care vom lucra pentru El și-L vom îmbuna. Dacă ne-a dat clipa de față, înseamnă că ne-a dat condiția pentru a ne declara pentru sau contra Lui (...). Dar importanța clipei de față e legată mai ales de faptul că e singura clipă dată nouă în mod sigur de Dumnezeu. Deci în fiecare clipă prezentă trebuie să facem binele, pentru că fiecare e singura clipă pe care o mai avem în mod sigur ca dar al lui Dumnezeu. Dacă Dumnezeu ne dă un șir îndelungat de clipe, ni-l dă în felul acesta, adică ca un șir de clipe din care fiecare pare ultima, sau poate să fie ultima, pentru că ne oferă întregul timp ca un prilej de declarare a noastră pentru Dumnezeu sau contra Lui, făcând în ea un prilej de a împlini sau nu voia Lui, de a veni sau nu în apropiere de El, de a crește sau nu în asemănarea cu El”¹¹.

⁸ Nota 1149, la Avva Dorotei, *Ale celui între sfinți, părintele nostru Dorotei. Felurite învățături lăsate ucenicilor săi când a părăsit mănăstirea Avei Serid și a întemeiat cu ajutorul lui Dumnezeu mănăstirea sa, după moartea Avei Ioan, proorocul, și după tăcerea desăvârșită a Avei Varsanufie*, în *Filocalia...*, volumul IX, p. 587.

⁹ Nota 52, la Sfinții Varsanufie și Ioan, *op. cit.*, p. 59.

¹⁰ Nota 119, la *op. cit.*, p. 104.

¹¹ Nota 380, la *A celor dintre monahi Calist și Ignatie Xanthopol: Metodă și regulă foarte amănunțită pentru cei ce-și aleg să viețuiască în liniște și singurătate*, în *Filocalia...*, volumul VIII, p. 176-177.

Credința ortodoxă privește „taina timpului” cu deosebită responsabilitate, dar și cu optimism. Ea înțelege dinamic și ontologic fiecare clipă a vieții prezente, considerându-o o potențială clipă a ridicării din păcat, a mântuirii noastre, o șansă divină a răscumpărării păcatului, un timp al ridicării, o șansă de rodire și valorificare a darurilor primite de la Dumnezeu, o clipă nu a căderii spre moarte și neant, ci a înălțării către adevărata viață, cea veșnică și fericită¹².

Lipsită de o astfel de înțelegere, considerată o sumă de momente fără o finalitate cu adevărat pozitivă, duhovnicească, un eșec al ființării noastre, un dezno-dământ tragic, viața însăși este lipsită de semnificație și motivație. Înțeleasă însă duhovnicește, ca timp al mântuirii și desăvârșirii, ea devine anticipare a vieții veșnice, a fericirii netrecătoare.

Omul are datoria de a trage concluzii ajutătoare în mântuire din fiecare clipă a vieții sale, fie că este vorba de una care marchează evenimente și întâmplări pozitive din viața sa, fie de unele ce înregistrează clipe dureroase ale unei existențe tulburătoare. De aceea, Părintele Stăniloae subliniază ideea Sfântului Maxim Mărturisitorul, potrivit căreia timpul ne este de folos mai ales atunci când suportăm necazurile legate de el, în loc să alergăm după plăcerile efemere, ce se pot împlini în timp. Timpul trebuie să ne „ocazioneze” o creștere spirituală, fie că aceasta se realizează prin experiențe pozitive, fie prin evenimente dureroase, palpitate¹³.

Așadar, sensul general al lumii și al istoriei este acela de a oferi posibilitatea unei cât mai depline lămuriri, verificări și încadrări în experiența universal-umană a adevărului Revelației¹⁴.

Ample referiri la sfârșitul lumii, al timpului și al istoriei aflăm în lucrarea ***Isus Hristos sau restaurarea omului***. Mai întâi de toate, se arată că adevăratul sens al lumii și al istoriei este mântuirea, căci doar cu un astfel de scop, ele au sens.

În lumea prezentă și în istoria umanității, se suprapun trei planuri ale realității: planul relațiilor juridice dintre oameni sau al ordinii sociale (Statul); și planul comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii – Biserica. Istoria poate fi formată și numai din primele două planuri, dar atunci este lipsită de sens, pentru că a trăi după legile naturii și într-o anume orânduire socială și politică nu poate fi adevăratul rost și adevărata finalitate a omului și a lumii. Scopul istoriei, spune Părintele Stăniloae, este Biserica, împărăția harului, conducătoare spre viața veșnică. Ea este ținta întregii vieți pământești.

Și, într-o vreme de mare tulburare și zbucium, teologul român, care avea să plătească mai târziu cu propria sa libertate, face o privire critică asupra Statului, a orânduirilor sociale vremelnice, arătând că sunt lipsite de sens, dacă nu se vor împlini în planul și orânduirea superioară, a harului, în Biserică. Statul este doar o precondiție pentru Biserică. „Biserica, arată Părintele Stăniloae, nu va nega

¹² Drd. Dan Ilie Ciobotea, *Timpul și valoarea lui pentru mântuire*, în „Ortodoxia”, XXIX (1977), nr. 2, p. 200.

¹³ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p. 250-251.

¹⁴ Idem, *Isus Hristos sau restaurarea omului*, ediția a II-a, Ed. Omniscope, Craiova, 1993, p. 409.

niciodată legitimitatea Statului, în principiu. Dar va căuta să ridice pe orice om la o astfel de stare, încât pentru el Statul să fie oarecum depășit, să împlinească fără sila Statului, ca un minimum, tot ce poate cere el.

Când toți oamenii ar ajunge la această stare, devenind membri desăvârșiți ai Bisericii, purificați total de păcat și la capacitate de comuniune deplină cu Dumnezeu și între ei, Statul ar dispărea de la sine, nu ca desființat prin propagandă sau combatere externă, ci absorbit cu ființa lui, care e ordinea echitabilă, în ființa Bisericii.

Dar pe pământ nu se va ajunge niciodată la o astfel de stare. Chiar dacă toți oamenii ar deveni creștini, înșiși creștinii ca oameni pământești trec prin diferite faze ale vieții, care atestă nedesăvârșirea lor. Toți avem lipsă de Stat, chiar dacă suntem și în Biserică. Amândouă aceste ordini de viață ne ajută, Statul prin silă, Biserica prin har, să ne menținem și să progresăm în desăvârșire¹⁵.

Biserica este „corabia în care înaintează credincioșii spre această stare de fii ai Tatălui ceresc și de frați ai Fiului făcut om și jertfit pentru ei. Ea e Împărăția anticipată a Sfintei Treimi”¹⁶. Convingerea de nezdruccinat a teologului român este că, indiferent de valurile istoriei, care izbesc această corabie și de tulburările ce pot exista în interiorul ei, ea este condusă spre mările liniștite ale fericirii, spre țărmul iubirii, de către Cărmaciul ei – Hristos Domnul.

La întrebarea „când se va termina istoria sau când va fi sfârșitul lumii?”, Părintele arată că nu poate fi vorba de o determinare exactă a momentului final, căci aceasta rămâne o taină ascunsă omului. Ceea ce se poate preciza este, mai degrabă, posibilul mod în care ar putea avea loc acesta. Sfârșitul lumii poate însemna, potrivit Părintelui Stăniloae, un sfârșit al posibilităților ei.

Lumea și istoria vor lua sfârșit atunci când viețuirea în ele nu va mai putea oferi nici o perspectivă, ca urmare a epuizării tuturor posibilităților de progres sau dimpotrivă, de cădere. Apocalipsa mare, precum și cea mică, se arată, precum și zbuciumata experiență a omenirii pledează pentru o împreunare a celor două cauze, în sensul că o dată cu trecerea timpului, lupta dintre Hristos și urmașii Lui, pe de o parte, și satana cu adepții și slujitorii lui, pe de alta, va deveni tot mai cruntă, până la dezlegarea ei în favoarea Binelui suprem. În popor, precizează Părintele, există ideea că odată și odată, Dumnezeu nu va mai îngădui răutatea, punându-i capăt. Aceasta nu înseamnă o intervenție neîntemeiată a lui Dumnezeu, pentru că oamenii înșiși vor pune sfârșit lumii, prin luptele lor generalizate împotriva celor buni¹⁷.

Prin această concepție, subliniază teologul român, „doctrina ortodoxă se vedește ca cea mai conformă cu solidaritatea omenirii și cu unitatea istoriei”¹⁸. Ea consideră că la originea lumii se află iubirea Sfintei Treimi, iar istoria e lăsată de Sfânta Treime ca drum al creșterii oamenilor în dragoste, sfârșitul ei fiind dragostea eternă și fericită în unirea desăvârșită cu Sfânta Treime¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*, p. 407-408.

¹⁶ Idem, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 6.

¹⁷ Idem, *Iisus Hristos sau restaurarea omului...*, p. 419.

¹⁸ *Ibidem*, p. 413.

¹⁹ Idem, *Spiritualitate și comuniune...*, p. 11.

În concluzie, lumea a apărut în timp și, în mod similar, viața omului este un timp al grației, pe care acesta trebuie să-l folosească spre progresul său duhovnicesc, responsabil și din perspectiva pregătirii unei veșnicii fericite. „Timpul trecător, concluzionează Părintele Profesor, are uriașa lui valoare tocmai prin calitatea ce i s-a dat de stadiu trecător, dar pregătitor al modului eternității noastre. Dacă n-ar urma după el nimic, n-ar avea nici o valoare, nu ne-ar angaja la nici o faptă de mare efort, de mare seriozitate și oboseală, de decizii grele, chiar de renunțare prin jertfă la viața în el. Dar calitatea clipelor de momente grele scurte în care ne decidem eternitatea, ne dau puterea de decizii cu caracter absolut în ele, de decizii cu adevărat eroice”²⁰.

Lumea – operă a iubirii infinite, a bunătății nesfârșite și a atotînțelepciunii dumnezeiești

Tot ceea ce există, cu excepția răului și a formelor pe care acesta le îmbracă, este expresie a atotînțelepciunii și iubirii infinite a lui Dumnezeu. Lumea și tot ceea ce există în ea sunt expresii ale iubirii Sale desăvârșite, ale bunăvoinții Sale de a împărtăși și altora – lucruri și ființe – iubirea Sa supraabundentă²¹. Lumea e creată din iubire și potrivit sfatului dumnezeiesc, iubirea și înțelepciunea stau la baza actului de creație a lumii.

Părintele Stăniloae subliniază un mare adevăr, și anume că, potrivit credinței creștine, lumea și materia care stă la baza ei, nu sunt rele, ci neutre spiritual, au o valoare pozitivă – aceea de a deveni suport al unei vieți spirituale înalte. Nici lumea, nici materia și nici trupul omului, partea materială din constituția umană, nu sunt rele în ființa lor, așa cum învățaseră platonicii, gnosticii și maniheii, ci au orientare pozitivă.

Tot ceea ce a creat Dumnezeu este bun și chiar dacă s-au înstrăinat de Izvorul Binelui absolut – Dumnezeu, păstrează încă pecetea acestui Bine supraființial. Căderea le-a alterat, dar nu le-a distrus iremediabil. Ele nu mai sunt nici bune și desăvârșite prin ele însele, ca unele ce au căzut din starea primordială, dar nu pot fi socotite nici rele prin excelență, ci neutre și bivalente.

Prin asceză, înduhovnicire, ele reactualizează bunătatea creațională. Prin egoism și lipsă de discernământ, ele devin medii, unelte și surse ale unei căderi și mai grele, rupându-se și înstrăinându-se de Creatorul lor și al tuturor.

Creștinismul a reabilitat, astfel, cu adevărat, materia și lumea, arătând că ele nu sunt nici temniță, nici „vale a plângerii”, ci suportul fizic al vieții duhovnicești, cadrul material, spațiul fizic al existenței, Împărăția lui Dumnezeu, inaugurată încă de acum și de aici, Biserică și rai potențial, mediu de pregătire a „pământului nou și a cerului nou” (II Petru 3, 13), prin transfigurarea, pnevmatizarea materiei și a lumii, în întregime.

²⁰ Idem, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă...*, p. 220.

²¹ Vezi Pr. Prof. D. Stăniloae, *Sfânta Treime, structura supremei iubiri*, în „Studii Teologice”, XXII (1970), nr. 5-6, p. 333-355.

Lumea se justifică în calitatea ei de operă a iubirii dumnezeiești, datorită ființei umane raționale. Atât crearea ei, cât și restaurarea ei ontologică, în Hristos, sunt lucrări ale unui Dumnezeu iubitor. Numai iubirea are puterea de a da un sens real. Dumnezeu a creat lumea din iubire și așteaptă și din partea omului răspuns la această iubire fără egal a Sa. „Credința creștină, spune Părintele Stăniloae, afirmă că Dumnezeu a ales totuși crearea lumii și coborârea la ea, până la jertfa pentru ea, pentru că chiar existența într-o nedeplină participare la Dumnezeu e mai bună decât non-existența”²². Cunoscând că lumea va cădea din starea inițială, Dumnezeu a preferat, totuși, să o aducă la ființă, chiar dacă ea se înstrăinează progresiv de Creatorul ei, neparticipând la El, decât să o lase în non-existență. Fiecare păcat al omului constituie o nouă ofensă adusă de creaturi Creatorului, o nouă rană și o nouă răstignire a Fiului Omului. Prin fiecare păcat al nostru nu facem altceva decât să înfigem iarăși cununa de spini și cuiele crucii pe ființa Mântuitorului. Prin relele noastre, Îl răstignim, nedrept și necuvenit, inutil și spre osândă, a infinita oară, pe Domnul Hristos. El, însă, cu o iertare nesfârșită, izvorând dintr-o iubire răstignită, dar care își păstrează veșnic infinitatea ei, încă ne mai iartă, încă ne mai cheamă și încă ne mai așteaptă să ne împărtășim din ea, să devenim parte a acestui dialog al iubirii și iertării, să ne odihnim în oceanul nesfârșit al iubirii dumnezeiești.

Din această cauză și cunoscând, în atotînțelepciunea Sa, întregul itinerariu al umanității, de la creație, până la eshaton, a creat-o, pentru a lua parte la acest dialog al iubirii și dăruirii.

Dumnezeu Iubire este originea, cauza, vocația, scopul și împlinirea lumii, „La începutul creațiunii, argumentează Părintele Dumitru Stăniloae, stă iubirea care e totodată ținta ei. Făptura umană, ca produs al iubirii treimice, trebuie să crească în iubire, pentru a se odihni deplin în iubirea treimică. De aceea nu-L căutăm pe Dumnezeu în trecutul nostru, ci în viitorul nostru; nu-L căutăm ca origine, ci ca țintă”²³. De aceea, unde e iubire, nu este mărginire sau limitare, ci sens infinit și adevărat.

Dumnezeu a creat lumea dintr-un motiv și cu un scop precis, în aceasta constând și sensul ei înalt. A creat-o din bunătate și spre participare. „Dumnezeu – spune Părintele Stăniloae – creează lumea și timpul și rămâne în legătură cu ea prin voința Lui, pentru un dialog cu ființele conștiente, pe care vrea să le conducă la deplina comuniune cu Sine. În acest scop, lumea a fost făcută pentru ca omul să se poată folosi de ea în creșterea lui în comuniunea cu Dumnezeu”²⁴.

Scopul precis al creării ei este de a ajunge la o participare deplină la această iubire, la comuniunea desăvârșită cu Dumnezeu sau, cum subliniază Părintele Profesor, „lumea slujește ridicării noastre la sensul nostru ultim sau la obținerea

²² Idem, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991, p. 282.

²³ *Introducere*, la *Ambigua. Tâlcuiri ale unor locuri cu multe și adânci înțelesuri din Sfântii Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*. Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1993, p. 41.

²⁴ Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă...*, volumul I, p. 230.

plenitudinii noastre în comuniunea cu Dumnezeu Cel personal, prin raționalitatea ei flexibilă și contingentă, prin sensurile pe care omul le poate urmări prin ea”²⁵.

Scopul lumii este îndoit: fizic și spiritual, material și duhovnicesc. Precum omul este o sinteză armonioasă a lumii, iar lumea o prelungire și multiplicare a elementului material, comun și omului, și precum omul este ființă duală, dihotomică, alcătuit din trup material și suflet de natură spirituală, la fel și lumea trebuie să împlinească această dublă nevoie de împlinire a omului: în plan material și în plan duhovnicesc.

Astfel, Dumnezeu a dat omului lumea atât pentru viața biologică a lui – și aceasta este justificarea ei fizică, materială – dar și pentru exersarea lui spirituală – aceasta constituind finalitatea ei duhovnicească.

Așa cum a fost ea creată, lumea era bună, un ecou al lucrării creatoare a Dumnezeului Celui iubitor. Ea a fost adusă la existență ca „o unitate armonioasă de către Sfânta Treime, prin Fiul și Cuvântul cel Unul Născut al Tatălui”²⁶.

Părintele Stăniloae subliniază această învățătură a Părinților filocalici (Calist Catafygiotul), arătând, totodată, ca și Sfântul Maxim Mărturisitorul, că lumea, în starea ei primordială, era un rai și o biserică, al cărei preot era omul. Creația, lumea, cosmosul sunt o podoabă ce mărturisesc despre perfecțiunea dumnezeiască, o armonie, ce conduce spre desăvârșirea divină. „Tot universul, arată Părintele Profesor, este o uriașă muzică generală, formată din nenumărate melodii ale părților, iar în om se reflectă această muzică în mod deosebit prin afectivitatea lui conștientă. Totul e un imn de laudă nesfârșit de bogat și de variat, produs de Dumnezeu și adresat lui Dumnezeu”²⁷.

Chiar și după cădere, lumea își păstrează caracterul ei relațional și conținutul ei de dar divin, ceea ce implică din partea omului discernământ și responsabilitate față de toate componentele ei. „Chiar așa căzută, creația rămâne darul lui Dumnezeu. Dar atârână de noi ca să ne folosim de acest dar spre binele nostru sau spre pierderea noastră (...). Creația nu a devenit nici prin cădere un rău sau un bine unilateral fatal, ci ea se păstrează ca o unealtă care poate fi folosită spre bine sau spre rău de libertatea noastră. Dumnezeu a lăsat totul la decizia noastră. E marea cinste ce ne-a dat-o, cinste care implică și o mare responsabilitate și un mare risc. De noi depinde să descoperim măreția creațiunii și generozitatea lui Dumnezeu față de noi, prin ea, putând ajunge prin ea la îndumnezeire sau să o facem un prilej de hulă împotriva lui Dumnezeu și să cădem prin ea în osândă veșnică”²⁸.

Creația - „dar dumnezeiesc”²⁹ și „sacrament general”

Pentru spiritualitatea ortodoxă, al cărei mărturisitor Părintele Stăniloae este, natura, creația, cosmosul sau lumea au un rol fundamental în perspectiva vieții

²⁵ *Ibidem*, p. 234.

²⁶ Idem, *Chipul nemuritor...*, p. 258.

²⁷ Idem, *Spiritualitate și comuniune...*, p. 428.

²⁸ Nota 1212, la Avva Dorotei, *op. cit.*, p. 636.

²⁹ Vezi Diac. asist. Ioan Caraza, «Lumea ca dar al lui Dumnezeu» - coordonată esențială a teologiei Părintelui Stăniloae, în „Ortodoxia”, XLV (1993), nr. 3-4, p. 108-112.

prezente și viitoare, în planul mântuirii și al eshatologiei. Lumea și timpul, locul sau spațiul și durata vieții acesteia constituie coordonatele esențiale ale existenței creștine. Mântuirea este imposibilă fără aceste două dimensiuni ontologice.

Creația este, în termenii Sfântului Maxim Mărturisitorul, pe care îl pune în valoare Părintele Stăniloae, „laboratorul” (*ergastirion*) în care omul își lucrează și pregătește fericirea sau osânda veșnică. Este mediul în care omul își făurește fie mântuirea, urcându-i variatele trepte, pe calea rațiunilor ei dumnezeiești, fie osânda veșnică, atunci când omul se împleticește și se împiedică în explorarea învelișului ei material, producător de aparentă plăcere pentru trup, dar, în același timp, de profundă și adâncă durere pentru suflet.

Delimitând concepția ortodoxă asupra lumii, Părintele Stăniloae pleacă, în introducerea sa la *Ambigua* Sfântului Maxim Mărturisitorul, de la distincția între felul răsăritean și cel apusean de a înțelege raportul dintre Dumnezeu și lumea creată. „Răsăritul creștin, arată Părintele Profesor, a văzut problema raportului între Dumnezeu și lume într-un fel mai complex decât Occidentul. El a avut în doctrina energiilor necreate, indiferent că le-a numit așa sau altfel, o soluție prin care, pe de o parte, e menținută transcendența lui Dumnezeu, pe de alta a recunoscut o întâlnire între Dumnezeu și creaturi, un acces al creaturilor la Dumnezeu. De aici vine oscilația permanentă a Occidentului între cele două extremități simpliste: separarea între Dumnezeu și lume, în teologie, identificarea lumii cu Dumnezeu, în filosofie și mistică”³⁰.

Atunci când tratează problema lumii dintr-o perspectivă duhovnicească și ascetică, Părintele Stăniloae numește creația, în conformitate și continuitate față de scrierile Sfintilor Părinți, „lume” și o consideră o „arenă”, un „stadion”, loc al războiului nevăzut, loc de exersare spirituală, drum spre rai sau cale spre iad.

Însă, precum am văzut deja, lumea aceasta materială are o înaltă vocație duhovnicească. Ea nu se poate împlini și nu își poate atinge cu adevărat vocația sa decât în planul spiritual și cu ajutorul stăpânului ei – omul. Ea a fost rai primordial și biserică extinsă și de aceea își împlinește scopul ei creatural redobândind aceste calități sau însușiri, pierdute prin cădere.

De la Sfântul Maxim Mărturisitorul, a cărui *Mistagogie* a tradus-o, Părintele Stăniloae a preluat această idee de lume ca Biserică în extensiune. Planul Bisericii și cel al lumii se interferează, ceea ce îl determină pe Părintele Stăniloae să descopere o „lume a Bisericii” și o lume „din afara Bisericii”. Lumea Bisericii este alcătuită din patru categorii de oameni, iar lumea din afara ei, de trei.

Criteriul de identificare a acestor categorii îl constituie ideea de dreptate omenească și de justiție divină. Din această perspectivă, în lumea Bisericii sunt identificate: o treaptă mai coborâtă de moralitate, identică unui inactivism moral și social, a celor care cred în învățătura creștină, fără a încerca să o întrupeze, fără o implicare morală într-un program de viață creștin. O altă categorie este a celor ce caută să înlăture nedreptățile și păcatele pe care le observă în lume, sperând că pentru suferința lor și a celor nedreptățiți vor obține dreptate și răsplată în lumea viitoare. O a treia categorie, identificată de Părintele Stăniloae și fiind specifică epocii contemporane, este a celor care încearcă să înlăture toate aceste nedreptăți

³⁰ *Introducerea la Sfântul Maxim Mărturisitorul, Ambigua...*, p. 35.

și inegalități, implicându-se în viața socială. Cea de-a patra categorie a lumii Bisericii cuprinde pe cei înaintați în virtute, în desăvârșire, pe sfinți, care s-au ridicat deasupra lumii și in Justițiilor ei, care au depășit lipsa de iubire și de ajutor între oameni, trăind deja anticipativ bucuriile duhovnicești ale Împărăției lui Dumnezeu, în comuniunea supremă cu Dumnezeu, Izvorul iubirii și al dăruirii.

Corespunzător acestor stări ale membrilor Bisericii, există trei categorii ale lumii din afara Bisericii. Fără a explica sau a caracteriza în detaliu aceste categorii, Părintele Stăniloae le identifică astfel: prima, inferioară celei dintâi categorii a lumii Bisericii, care nu este conștientă de un anumit relativism al lumii și al formelor vieții sociale. A doua, formată din cei ce suferă, care este destul de deschisă reformelor, dar nu se angajează într-o luptă contra separărilor și contra înlăturării inegalităților sociale, din diferite cauze (comoditate, frică etc.). A treia categorie este a celor ce se angajează în această luptă cu nedreptățile, în vederea creării unor noi structuri ale societății, o societate pe care ei o speră a fi mai dreaptă și mai bună³¹.

Atât lumea, cât și Biserica participă la dinamismul celeilalte, prin categoriile ei, întrucât categoriile uneia sunt și membrii celeilalte. Vocația Bisericii este, însă, mult mai largă și mai înaltă, ea având menirea de a „îmbiserici” lumea, de a ajuta membrii ei să redescopere și să actualizeze caracterul eclesial și paradisiac al creației, să-și manifeste calitatea sa de „mare sacrament al iubirii lui Dumnezeu”.

Iată cum explică teologul român, într-un pasaj mai larg vocația Bisericii în lume și printre oameni: „Ca atare, Biserica este chemată să manifeste caracterul ei euharistic nu numai în interiorul ei, ci și în raporturile cu lumea în general. Ea e chemată nu numai să descopere rostul de daruri al lucrurilor și al faptelor între fiii săi, și ca prin ele să-L arate pe Dumnezeu ca Dăruitor prim, deci ca izvor al iubirii, și pe creștini ca dăruitori secunzi ai lucrurilor și ai faptelor săvârșite asupra lucrurilor pentru alții, ci să-i ridice de la rolul de daruri și dăruitori pentru alții, acela de autodăruitori întreolaltă și lui Dumnezeu, sau lui Hristos. Ea e chemată nu numai să arate că înăuntrul ei domnește iubirea dăruirii reciproce personale prin lucruri și prin fapte, ci să-i facă să simtă și în raporturile lor cu ea că este o comunitate a iubirii și ca atare din ea iradiază în toate părțile iubirea, întrucât membrii ei se dăruiesc tuturor pe ei înșiși prin tot ce dăruiesc și săvârșesc”³².

Restaurându-o în rațiunile ei ontologice, ființa umană, și ea înduhovnicită covârșitor, redescoperă „sacramentalitatea obiectivă a creației”³³, o înțelegere ca pe un „sacrament general”³⁴, ca pe „darul culminant al lui Dumnezeu”³⁵, al cărui centru este Hristos. Creația devine astfel „un cuvânt sau o cuvântare coerentă a lui Dumnezeu către om, într-o înaintare continuă”³⁶.

³¹ Pr. Prof. D. Stăniloae, *Dinamica creației în Biserică*, în „Ortodoxia”, XXIX (1977), nr. 3-4, p. 288-290.

³² Idem, *Creația ca dar și tainele Bisericii*, în „Ortodoxia”, XXVIII (1976), nr. 1, p. 24.

³³ *Ibidem*, p. 11.

³⁴ *Ibidem*, p. 10.

³⁵ *Ibidem*, p. 11.

³⁶ Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă...*, vol. I, p. 234.

The World and its rationality in the vision of Father Prof. Dumitru Stăniloae

The paper 'The World and its rationality in the vision of Fr. Prof. Dumitru Stăniloae' written by Fr. Conf. Dr. Ioan Teșu is an analysis of the main aspects of Father Stăniloae's theology concerning creation and oikonomy. We are led into a thorough examination of his new approaches in the theology of creation, and also the continuity between Stăniloae and the patristic theology of Sf. Maximus the Confessor, St. Gregory of Nyssa a.s.o. We encounter the creative spirit of investigation but also the fidelity of Fr. Stăniloae toward the Fathers of the Church.

The world is seen – as all the Fathers do – as an icon of God's beauty and wisdom. There is a 'Mystery of the world' which means an apophatic perspective of every real approach of the Mystery of God Himself. The main relations between world and time come to whiteness the miracle of living but also bring a new responsibility for the Christian people. All history is a plan of God's goodness and the human being is called to share in the mystery of God, to partake the eternal life and to taste the joy of the Kingdom.

The entire theology of Father Stăniloae stands in the mystery of 'theosis' – deification, the process of union with Christ through the Holy Spirit in the Church.

The world is a work of the infinite love of God, so it has love as principle of living. In the same time, the creation is a 'divine Gift' and a 'General Sacrament' for the human being in Fr. Stăniloae's view. The vocation of the Church is then to unite all humanity in Christ and to bless the entire creation and to bring it as a sacrifice of Praise to God, the Maker and the Goal of everything.